

szomszédság és közösség

KÄFER ISTVÁN

A magyarországi szlovákok és irodalmuk

A mai magyarországi szlovákok ősei a XVIII. század első felében, a nemzetévalás korszaka előtt költöztek a jelenlegi lakóhelyükre. A XVIII–XIX. század fordulóján alig észlelhető az etnikai tömbből eltávozott csoportok szellemi elszakadása, sőt a pest-budai szlovák és szláv kulturális központ egészen a kiegyezésig a szlovák kulturális-politikai élet centruma volt. A szlovák irodalom- és művelődéstörténet képzeletbeli helynévmutatója egész Magyarhont (benne a mai Magyarország területét) magában foglalná.

A szlovák megyék szellemi-politikai kiszakítására némi autonómia követelésével 1848–1849-ben, illetve 1861-ben tettek kísérletet, de „Szlovákia” lényegében csak a tényleges magyar államhatalom megteremtése után, a nyolcvanas években korlátozódott etnikai törzsterületére. Nem volt más választás. Uhorsko, azaz Magyarhon ténylegesen Magyarországgá alakult, a városokban felgyorsult az asszimiláció, a polgárosodás magyarosodást, a magyar nemzetállam kialakulását is jelentette. Ebben a természetes folyamatban, amely egész Európára jellemző, a szlovák nemzetnek nem voltak iskolái, közintézményei, nyelvének hivatalos használatára egyre kevesebb lehetősége nyílt.

A második hullámban, főként Budapest építésére levándorló szlovákok körében gyorsult az elmagyarosodás, s a szlovák vezető rétegnek az egységes etnikai területre visszahúzódva kellett védenie nemzetiségét. Ebben az időben indult meg a mai magyarországi szlovákság politikai, kulturális és nyelvi elszakadása etnikai tömbjétől, amit az első világháború utáni államhatárok tettek véglegessé. A szlovák politika jobb híján elfogadta a polgári Csehszlovákiát, ami nemzetileg, sőt a társadalmi átalakulás szempontjából is a korábnál sokkal jobb feltételeket biztosított számára. A békeszerződés jelentős magyar etnikumú és hagyományú tájakat juttatott Csehszlovákiának, aminek megtartása, szlovákosítása megint csak arra indította a szlovák politikai-kulturális élet vezetőit, hogy területileg a legmerészebb álmaikat is felülmúló szlovák országrész megvalósulása fölött érzett öröm elhomályosítsa a Magyarországon maradt, mintegy negyedmillió földi teljes elszakadásának tényét. *Stefan Kréméry* így fejezte ezt ki a magyaroktól búcsúzó versében: „*Amit odaadtunk nektek, az alföldi rónákat, azokat tartásátok meg magatoknak, de itt mi vagyunk az urak. Itt, ahol a Tátra emelkedik fenségesen és a Vág, meg a Garam vize zúg, mi vagyunk az urak e szlovák végeken. Hej, magyarok, semmi sem köt már össze bennünket, váljunk hát el, amint illik, békésen.*”

A XIX–XX. század fordulóján az egykorú magyar statisztikai adatokat felülbíráló cseh szakirodalom szerint Békéscsaba volt a legnépesebb szlovák város 27 488 szlovák lakossal, ami a népesség 73 százalékát jelentette. Budapesten 25 168 szlovák élt, a város lakosságának 3,5 százaléka, Szarvas 68%-os szlovák

többsége 17 771 lelket számlált, Selmecen 12 116 (74⁰/₀), Pozsonyban 10 715 (16⁰/₀) szlovák élt, Tótkomlóson pedig 9050 (87⁰/₀). A többi jelentősebb város közül csak Rózsashegy és Breznó rendelkezett túlnyomó szlovák többséggel, de lélekszámuk csekélyebb volt. Nyitrán és Eperjesen a szlovákok kisebbségben voltak, Nagyszombatban, Trencsénben, Zólyomban, Besztercebányán és Bártfán pedig alig haladták meg az 50⁰/₀-ot.

1918 előtt Budapesten 68 szlovák időszaki sajtótermék látott napvilágot, Túróc-szentmártonban 33, Pozsonyban 19. A XVIII. század vége és 1900 között a szlovák könyveknek legalább egyharmadát a mai Magyarország területén nyomtatták és még 1901–1918 között is a 2785 címből 474 Budapesten jelent meg. A magyarországi szlovákság 1918 után végképp ún. „második típusú” nemzeti kisebbséggé, helyesebben nemzetiséggé vált, amelynek anyanemzete immár külföldön, bár szomszédos országban él, de etnikai területük nem érintkezik. Szlovákia évről évre távolabb került tőlük, nem csupán a nemzeti tudat alakulása szempontjából, hanem még nyelvileg is.

Az államigazgatási, városi köznyelvvél nem rendelkező szlovákság saját országában is csak rendkívüli nehézséggel szervezte meg állami életét. Nyelve egysikü akár szépirodalmi, akár falusi népnyelv volt, az oktatást, a művészeteket, a tudományos életet, a közlekedést és más területeket a cseh országrészből tömegesen érkezett felső- és középszintű hivatalnokok és más vállalkozók szervezték meg, természetesen a csehnyelvűség erős térhódításával. Ez a folyamat egyáltalán nem érintette a magyarországi szlovákok nyelvét és nemzeti tudatát. Viszont egyre gyakrabban hangzottak el olyan vélekedések, hogy a szlovákok a „magyarok” helyett a „csehek” uralma alá kerültek, ami a cseh nyelv közérthetősége és egyházi hagyománya miatt sokkal veszedelmesebb elnemzetietlenedést jelent, mint a korábbi magyarosodás. Mindez a két háború közötti Magyarországon folyó természetes és irányított asszimilációval együtt konzerválta a szlovákok tudatát és nyelvét. Ez a tudat szlovák anyanyelvű, magyar nemzeti érzésű, a magyar hazához hűségés polgárt jelentett.

A nyelv nem volt egységes. Más volt az evangélikusoké, más a katolikusoké és nagy különbségek voltak az egyes területek nyelvjárásai között is. Ebben a helyzetben szó sem lehetett irodalmi és más művészetek kialakulásáról. Műkedvelő szintű irodalom, színjátszás, helytörténeti és honismereti gyűjtés bontakozott ki, mindenekelőtt Békéscsabán, Tótkomlóson, Budapesten, Szarvason, a viszonylag magas lélekszámhoz képest mégis csekély mértékben. A nemzetiségi tudatot a régi Magyarország egységéhez hű, állami támogatással működő közművelődési egylet és kormánypárti hetilap vigyázta. Az ellene fellépők lázadónak minősültek és dilettantizmusuk, alacsony műveléségi szintjük következtében könnyen elszigetelhetők őket.

Korántsem mondható, hogy társadalmi-közművelődési szinten a szlovák parasztnép rosszabb helyzetben lett volna, mint a magyar vagy a szlovákiai szlovák. Irodalma és nemzeti művelődése, értelmisége azonban hiányzott és így azt a funkciót sem vállalhatta, hogy közvetítse a szlovák és magyar szellemi értékeket. Ezen az állapoton az sem változtatott, hogy 1938 őszétől az államhatárok módosítása következtében mintegy százeczerrel nőtt a magyarországi szlovákok lélekszáma. A polgári Csehszlovákiának ugyanis alig két évtized alatt, minden igyekezete ellenére lényegében nem sikerült elszlovákosítania az ország déli területeit, ahol a magyar közművelődés sokkal magasabb szinten maradt, mint a nagy elmaradását behozni igyekvő szlovák kultúra. Komáromban, Érsekújvárott, Léván, Losoncon, Rimaszombatban, Rozsnyón, Kassán,

Ungváron, Munkácson és másutt összehasonlíthatatlanul több magyar sajtótermék jelent meg, mint szlovák, és még Pozsonyból sem sikerült végképp kiszorítani a magyar közművelődést. Annál kevésbé, mivel a szlovák értelmiségi- és művészvilágot sok szál fűzte a magyarhoz, ezért is tekintette egyenrangúnak, az egyetemes szerves részének a szlovákiai magyar irodalmat.

A magyarországi szlovák írásbeliségben – mindenek előtt a békéscsabai szlovák kalendáriumban – főként a harmincas években vehető észre némi élénkülés. A Szlovákiába költözött *Jankó V. Žofin* (Ján Valašfan–Dolinský) csabai nyelvjárásban írt népdalszerű költeményei (Čabianske piesničke – Csabai dalocskák) és *Ján Gerčí* hasonló versei és rövid prózái mutatják a hazai irodalmi igények jelentkezését. Melléjük a sarvasi *Ondrej Korbeľ* és *Štefan Nemčok* írásai tűnnek fel több alkalommal. Viharsarki lokálpatriotizmus jellemzi ezeket az írásokat, a szlovák paraszt idegenkedése az erkölcstelen nagyvárostól, őrizkedése az urak dolgának tartott politikától. *Ján Hrabovský* két versben is bizonyítja az alföldi szlovák élet szépségét, gazdagságát, a hűséget a hazához, melynek védelméhez jó katonákat, rendjének fenntartásához hűséges rendőröket ad a szlovákság. Ján Gerčí 1940-ben *Zornička* (Hajnalcsillag) címmel verseskötetet is adott ki saját költségén, a Slovenská jednota is végzett némi kiadói munkát és tovább működött az annak idején a Matica slovenská elkobzott vagyonából alapított közművelődési egyesület (Uhorskokrajinský vzdélavací spolok slovenský). 1936 májusában Gerčí *Vyslúžená žena* (A kiszolgált asszony) című színművét adták elő békéscsabai nyelvjárásban *Ján Sekerka* rendezésében, *Pechány Adolf*, a magyarországi szlovákok kormánybiztosa jelenlétében.

A tótkomlói színjátszók *Judita Tomková* rendezésében 120 előadást tartottak, amiből a festésszettel is foglalkozó rendező 27-et írt és 14-ben magyarul is fellépett. Gyakori volt a klasszikus szlovák írók műveinek közlése, és igen sok orosz klasszikus fordítása. A szlovákok hungarus-hagyományát a főként *Podbradszky György* szervezésében rendezett irodalmi-helytörténeti esteken népszerűsítették. A szlovákiai kapcsolatok a felszínen ritkák és inkább üzletiek voltak. A líptószentmiklósi evangélikus kiadó, a Tranoscus, bizományossal rendelkezett Békéscsabán, és Szliács, Tátralomnic, Fenyőháza, Csorba-tó szerepelt többek között az üdülésre invitáló hirdetésekben.

Erőtéljes népiség jellemezte ezt az amatőr irodalmat, és a közművelődés szervezésében, a hagyományörzésben jelentős szerepe volt az evangélikus egyháznak. Az anyanemzettől magárahagyott, lényegében szlovák nyelvű oktatás nélkül maradt népcsoport életrevalóságát bizonyítja, hogy ilyen körülmények között is megőrizte önmagát. Annak ellenére, hogy a kormányzat semmit sem tett az asszimiláció lassításáért. A magyarországi szlovákok nyelve, irodalma és népelete olyan értékeket is megőrzött, amelyek a modernizálódó és csakugyan cseh hatás alá kerülő etnikai törzsterületen kivesztek és asszimiláltsága még az egészen szórványtelepüléseken sem volt befejezett. Az „anyanemzettől” elválasztó távolság konzerváló erején kívül az is lassította a nyelvi magyarosodás folyamatát, hogy a főváros környékén és az Alföldön élő szlovákság sohasem jutott a szlovák etnikumú vármegyék lakosságának nemzeti öntudatára, ezért a központi magyarosítás intenzitása itt mindig gyengébb volt.

A második világháború befejezése után a hazai szlovákság sorsa a csehszlovákiai magyarság sorsának függvényévé vált. Mivel az ottani magyarság likvidálása nem sikerült, előtérbe került a lakosságcsere, amelynek célja nem a magyarországi szlovákok megmentése, hanem a rendkívül fejlett, intenzív nemzeti tudatú szlovákiai magyarok eltávolítása volt. Ennek érdekében igen rövid idő alatt olyan nemzeti tudattal kellett felruházni a magyarországi szlovákokat,

amilyennel azok sohasem rendelkeztek. Erre államközi szerződés biztosított törvényes lehetőséget a koalíciós csehszlovák állam hivatalos szerveinek, amelyek minden lehetőséget felhasználtak minél több hazai szlovák áttelepítésére. Ez az akció mérhetetlen kínokat, igen sok családi tragédiát okozott.

A távozók között is akadt néhány műkedvelő költő. *Ján Andrášik* (Ósagárd) hiába nevezte drága kincsének idchaza nemegyszer megmosolygott, lenézett szlovák anyanyelvét, neki sem volt könnyű a búcsúzás. *Ondrej Cerovskýnak* (Felsőpetény) sem volt közömbös a hazai táj, miközben az áttelepülésre várt. A pitvarosi *Štefan Hudák*, Rozlúčka s rodným krajom (Búcsú a szülőföldtől) című versében tudatosan készül az áttelepülésre, mégis szomorú szívvel válik el a földtől, amelyen ősei kétszáz évig éltek. A Szarvasról Zselizre települt *Ján Korbeľ* az egyértelműen ünneplők közé tartozott. Lelkesen üdvözölte a Garam-völgyét új-régi hazájában, a határ átlépésével az ezeréves magyar rabszolgaságból szabadult meg, és büszke, hogy ismét tagja lett a háromszázmillió szláv családnak. A legendai *Zuzana Pálová* is előre hazájának, az ígért földjének tekintette Csehszlovákiát, a pilisi *Ján Steblik* pedig csasztuskában agitált az áttelepítésért (Keď ja idem na Slovensko – Ha én Szlovákiába megyek). Egy budapesti szlovák újságíró, *František Zima* pedig egy évvel az átköltözés után a Matica slovenská karácsonyi díját kapta meg ifjúságnak írt művéért.

Többen megállapították, hogy a lakosságcsere nem oldott meg semmit, csak kárt okozott a határon innen és túl egyaránt. A magyarországi szlovákokkal való elbánás az anyanemzet részéről is azt tanúsítja, hogy igen nagy az értékrendi különbség az emberség és a nemzet között. Ha az utóbbit tekintik az élet értelmének és nem az előbbi szolgálatának, az csak ideig-óráig tartó győzelemtudatot jelent. Nem véletlenül látni megannyi csehszlovákiai rendszámú autót a hazai szlovák falvakban és nem véletlenül jelentek meg két évtizeddel az áttelepülés után az egykori békécsabai Ján Gerčí írásai a Náš kalendár hasábjain.

A fordulat éve után mindkét ország rendezni igyekezett a nemzeti kisebbség helyzetét. Csehszlovákia megszüntette a diszkriminációt, fokozatosan biztosította a magyarságnak az anyanyelvi művelődés lehetőségét. Mindkét ország kölcsönösen kinyilvánította elhatározását a lenini nemzetiségi politika elveinek és gyakorlatának alkalmazására, és harcot indított a nacionalizmus ellen. Rövid ideig még Klement Gottwald és Rákosi Mátyás képei alatt tanultak a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok, a kérdés kölcsönös rendezését kölcsönösen deklarálták, olyannyira, hogy *Boldoczky János* (Ján Boldocký) személyében a magyarországi szlovákok szövetségének vezetőjét nevezték ki prágai magyar nagykövetnek, Csehszlovákia pedig a dél-szlovákiai magyarság ügyeinek elkötelezett internacionalista harcosát, *Major Istvánt* (Štefan Major) küldte budapesti külképviselete élére. A kölcsönös gesztusok a szlovák–magyar viszony megnyugtató rendezését ígérték. Az eltelt négy évtized eredményei és problémái jórészt ismeretesek. A problémák nem egy vonatkozásban még mindig a múltból származó előítéletekben, az ezekkel összefüggő eszmei tisztázatlanságban gyökeresnek, hiszen a szocialista építés időszakában mindenütt a nemzetiségi kérdés automatikus megoldására számítottak, illetve egyéb, fontosabb problémák miatt nem jutott idő és energia az igen jelentős eredmények ellenére felmerült és sokasodó ellentmondások feloldására.

A magyarországi szlovákság maradéka a szó szoros értelmében politikai vezetők és értelmiség nélkül maradt. Éppen az írásunk elején említett öntuda-

tosabb elem, elsősorban a kulturális életet szervező és igénylő szlovákok Cseh-szlovákiába települtek.

A szülőföldjüket elhagyni nem akarók az áttelepítés elkerülése érdekében megtagadták szlovák voltukat. Ez a tendencia az elkövetkező nemzetiségpolitikai gyakorlattal, az automatizmussal párosulva oda vezetett, hogy a még mindig legalább százezerre becsült magyarországi szlovákságnak alig egy harmada vallotta magát szlovák anyanyelvűnek. A nemzetiségi tudat háttérbe szorulása egybeesett a nacionalizmus elleni harc gyakorlatával, ami íratlan szabályként szögezte le, hogy a népi demokrácia biztosítja az egyéni szabadságjogokat, nincs szükség tehát sem az anyanemzet támogatására, sem a nemzetiségi tudat ápolására. Annál kevésbé, mivel az ötvenes években a nemzeti kérdés az ún. kényes kérdések közé tartozott. A húsz–harminc ezerre olvadó szlovák – legalább anyanyelvi tudattal rendelkező parányi – néptöredék viselte a fordulat éve előtti sovinizmus tragikus következményeit. Nem kezdeményezte nemzeti fennmaradásának lehetővé tételét, viszonylag kielégítő iskolahálózatát szlovákiai illetőségű, gyakran áttelepített magyarok szervezték és tartották fenn, sok esetben egészen napjainkig. A néhány százra tehető nemzeti tudattal rendelkező értelmiség a szövetség aktivistái sok esetben nem megfelelő szintű anyanyelvi és más ismeretekkel rendelkezve óvakodtak a nemzeti kisebbségi lét problémáinak felvetésétől, azután is, amikor a nemzet kérdését mindkét országban átértékelték. Az ötvenes évek szellemében tovább működő funkcionáriusok féltették a hazához és kormányzatához való hűséget az új nemzetiségpolitikai gyakorlattól. Olyan eset is előfordult, amikor a nacionalizmus újjáéledésétől tartottak, ha *magyar részéről kezdeményezték* a nemzetiségi tudat bátrabb megvallását. E sorok íróját másfél évtizeddel ezelőtt még szlovák (!) nacionalizmussal vádolták, amikor a szlovák hetilapot bírálva kifogásolta a magyar helységnevek használatát vagy még korábban megrovást kapott, amiért szlovák oktatási intézményben az oktatási órákon kívül is megkövetelte a szlovák nyelv használatát.

A hetvenes évek derekától sok pozitív változás történt, mindenekelőtt Magyarország szellemi életének kezdeményezésére. Ma már nyilvánvaló, hogy a nemzeti kisebbségek kérdése, a nemzetiségi politika nem lehet a lélekszám függvénye. A nyelvhasználat joga és lehetősége, a kétnyelvűség támogatása és biztosítása, a kétnyelvű feliratok használata mint – más egyébbel együtt – a nemzetiségi tudat igen fontos megjelenési formája és fenntartásának eszközei, nem függhetnek a lakosság számarányától. E lehetőségek hiánya és a számarány elvének alkalmazása minden esetben a kisebbség asszimilálásának eszköze még akkor is, ha a nemzetiségi lét egyéb keretei adottak. Ha például abból indulnánk ki, hogy egy megyében 20% nemzetiségi lakosság szükséges a kisebbségi nyelvhasználat, feliratok stb. hivatalossá tételéhez, akkor Magyarországon semmiféle kétnyelvűségnek nem lenne létjogosultsága és a többi nemzeti kisebbséggel együtt a szlovákság teljes asszimilálódását kellene természetesnek tartani.

Minden ok megvolt tehát arra, hogy a magyarországi szlovákság skanzenjellegű és -létű népcsoporttá alakuljon, amelynek szellemi élete nem terjed túl magyaros kiejtéssel énekelt népdalain, és némi néprajzi maradvány ápolásán.

A nemzetiségpolitikai szemlélet megváltozása a hetvenes évek derekától felszínre hozta egyrészt a két nyelven tanító szlovák iskolákból kikerült értelmiség, a nemzetiségi közművelődést igénylők törekvéseit, másrészt aktivizálódott néhány szlovák származású irodalmi, művészeti, közéleti tényező is. A kezdeti

amatőr jellegű irodalom, amelynek 1945 utáni első és egyben utolsó jelentkezése a Hrušky mamovky Špiakovvej (Špiak mama körtéi) című antológia volt 1956-ban, fokozatosan egyre magasabb művészi, eszmei mércét maga elé állító literatúrává alakul. A L'udové noviny és a Náš kalendár lapjain egyre gyakrabban láttak napvilágot a ténylegesen írókká fejlődő szlovák literátorok művei, akiknek nem volt már elég a szlovák szövetség és a hetilap rendszeresen kiírt pályázata.

1978-ban jelent meg Výchonky (Hajtások) címmel az az antológia, amely három költőjével és két prózaírójával a hazai szlovák irodalom tulajdonképpeni kezdete, első jelentkezése. Mérföldkő azért is, mert tisztázódtak bizonyos alapkérdések, elsősorban a nemzetiségi hovatartozás. Néhány magyarul író szlovák származású alkotó nem képviselteti magát az antológiában. *Filadelfi Mihály* főszerkesztőt, az Írószövetség tagozatának vezetőjét 1975-ben Komárom megyében békéscsabai szlovák nemzetiségű költőnek hirdették a nemzetiségi községekben rendezett találkozók. A nemzetiségi irodalom – a nemzetiségi lét – meghatározója ismét és végérvényesen a nemzetiség nyelve lett.

Karol Tomiš szlovákiai kritikus és irodalomtudós *Zöld hajtások száraz gallyon* címmel írt a Hajtások című antológiáról a Slovenské pohľady című folyóiratban. E mondat tényei szimbolikusan is értelmezhetők. Karol Tomiš, aki kiválóan beszél és ír magyarul, egykori szűkebb pátriájának szlovák írásbeliségén kívül egyre inkább a magyar irodalom tanulmányozásával is foglalkozik; a száraz gally, a hazai szlovák írás újrateremtődése; a Slovenské pohľady című folyóirat pedig az az évszázados szlovák orgánus, amely átvészelve a magyarosítás évtizedeit, mindmáig a legrangosabb szlovák irodalmi folyóirat. Ha mindehhez hozzásoroljuk az antológia kiadóját, a budapesti Tankönyvkiadót, akkor megállapíthatjuk, hogy újjáéledő szlovák irodalmunk rendelkezik két lényeges fenntartó tényezővel: az anyanemzet szellemi támogatásával és a magyar állam minden oldalú segítségével, ösztönzésével.

Felmerült azonban a nyelv, az olvasóközönség kérdése. Ez a probléma nem újkeletű. Számos kísérlet történt, hogy hazai szlovák íróink nyelvükben alkalmazkodjanak olvasóik élő nyelvéhez, azaz ne az irodalmi szlovák nyelvet használják, hanem a leggyakoribb hazai nyelvjárást. Szerencsére ez nem valósult meg, így viszont megkérdőjelezhető magának az olvasóközönségnek a léte. *Gregor Papuček*, az antológia egyik szerzője „süllyedő hajó aranyrakománya”-ként értékeli a pilisi szlovákság nyelvét, és ez a magyarországi szlovákság egész jelenlegi létére is vonatkozik. *Alexander Kormos* az antológia megjelenése után közölt versében némák megszólalásának nevezte a gyűjteményt. A megjelenése alkalmából rendezett irodalmi esten szó esett arról, van-e szlovákul olvasó közönség Magyarországon, azaz van-e értelme egyáltalán az erősen tudatát és nyelvét vesztett magyarországi szlovákság megmentésének, helyesebben újrateremtésének. Alexander Kormos a Népszabadságnak adott interjújában a „legyen kinek írni” kérdésre így válaszolt: „Ez fájó pontja a szerzőknek. Viszonylag szűk az olvasók tábora. Mi csak azokra számíthatunk, akik az iskolában elsajátították a szlovák irodalmi nyelvet. A nyelvjárási szint nem elég... Szerintem az ok elsősorban nem a tudat hiányában keresendő, hanem a nyelvi nehézségekben. Minden tiszteletre méltó erőfeszítés ellenére ezen a téren még van javítani való. A dolog kulcsa a szlovák tannyelvű óvodák és általános iskolák nagyobb arányú fejlesztése volna. Ez adhatna olyan bázist, amelyre később a szlovák tannyelvű gimnáziumot, illetve a további oktatást alapozni

lehetne... Ugyanígy fontos a néprajzi hagyományok ápolása, a nyelvművelő klubok munkájának szélesítése és tartalmasabbá tétele.”

Adott tehát az írói feladat: a Közép-Európában oly gyakori nemzetmentés, tudatörzés és nevelés. Óhatatlanul felmerül azonban a kérdés, miért kellett idáig jutnia a hazai szlovákságnak, miért tapasztalhatók hasonlóan sűrűsödő gondok másutt is tájainkon?

Milyen tehát a magyarországi szlovák irodalom?

Írányzatokról, stílusokról aligha beszélhetünk, hiszen rendszeresen alkotó, művészi igényű író igen kevés van. Soroljuk fel őket név szerint: Alexander Kormos és Gregor Papuček költő, *Pavel Kondač* és *Michal Hrivnák* prózaíró. Nem azért rendkívül kurta a névsor, mert nekik van már egy-két önálló kötetük, hanem azért, mert az ő műveik értek meg művészi és mennyiségi szempontból egyaránt arra, hogy egy kibontakozó nemzetiségi irodalomnak megalapozó nemzedéke legyenek. Valamennyien közéleti tényezők és szervezők. Kormos pedagógus, szerkesztő és olvasótáborok szervezője; Papuček úgyszintén résztvevője közönsége valamennyi megmozdulásának és népdalainak rendkívül eredményes gyűjtője; Kondač évtizedekig járta a szlováklakta településeket, a szlovák hetilap első sorban mezőgazdasági tudósítójaként, ma pedig a lap főszerkesztője; Hrivnák a szlovák szövetség munkatársa és úgyszintén állandóan a vidéket járó újságíró. Közös vonásuk tehát a közéletiség és az, hogy lényegében egy-másfél évtizede publikálnak rendszeresen. Valamennyien előbb vagy utóbb felsőoktatási intézményben diplomát szereztek.

Szabadjon e sorok írójának tulajdon állásfoglalásaként, vitathatóságát korántsem kizárva értékelő sorrendben szólni róluk – és másokról.

Alexander Kormos belső szükséglete a költészet, érzelmi világának kifejezése: a szerelem, a szépség, a lét-nemlét, a szenvedés, az öröm és a halál témája. Költői szabadságától messze áll mindenfajta szólam és jelszó. Száraz virágot öntöz, hogy virágozzék, kidöntött gyümölcsfát olt, hogy teremjen, halottnak gyógyszert ad, hogy felgyógyuljon, rég kihúnyt tüzre tesz fát, hogy égjen – mondja Remény című versében. A remény az életbe, költészetbe, a szó erejébe vetett hit verseinek creje: „*Most már nem lebet / Nem élni / Meg már nem balhatok / Reménytelenben / Remélni / Megtanítottak / Most már nem lebet.*”

Volt bátorsága visszahúzódni, amikor nem értett egyet szűkebb környezetével. Bátran szemébe mondja „saját fajtájának”, hogy hiába nevetik ki anyanyelvén írt ostorozó verseinek merészségéért, mert „talán akad egy-két magyar”, aki megved. (Van aki megvéd.) Van bátorsága vállalni a kétnyelvűséget, szlovákságot és magyarságot. Magyar versei ugyanúgy érdemelnének önálló kötetet, mint a szlovákok, s úgyszintén műfordításai is. Van bátorsága szlovákról magyarra és magyarról, meg más nyelvről szlovákra fordítani. Válogatásával – nem szóval, hanem tettel, amint *Szó és tett* című versében hirdeti – szolgálja a nemzetiségi lét ügyét, hazai délszláv költők átültetésével.

Gregor Pepuček költészetének markáns vonása nemzetisége sorsának elkeseredett, nemegyszer reménytelen kifejezése. Két ciklust is szentelt ennek a témának: Mennykő a szemekben (Hrom v očiach) és a Pilis alatt (Pod Pilišom). Ő az igazi nemzetiségi költő, akinek szlovák szülők adtak életet, hazáját már régen Magyarországnak hívják, katonaként azt szolgálja, de szíve mélyén ott van Szlovákia is (Vallomás – Vyznanie). A régi csabai szlovák hagyó-

mány folytatása ez, gondolati és formai szempontból egyaránt. Az elnemetietlenedett szlovákság keserősége és harcos villámai a szlovák himnusz villámanak Tatra fölötti cikázását idézik: nyelvezete zúg, vág, mint a mennykő, lecsap a gyengékre, a nemzetet elhagyókra. (Nem ismerek szebb nyelvet – Nepoznám krajišu reč). A Dunakanyar festői vidékén hiába adják a nemzeti lét lehetőségét az állami/szervek, a szlovákság csak bolyong saját otthonában, és halálra ítéli nyelvét, elszakítja a nemzetiségi lét fonalát. (Tu – Itt). Ostoroznak ezek a versek. Egyszerűek, közérthetőek, a mai olvasónak nemegyszer időszerűtlennek is tűnnek, végül mégis elfogadjuk őket. Papuček ezt és így érzi, és van ereje ennek kifejezésére.

Papuček sem csupán szavakban vállalja nemzetisége megtartását. Gazdag gyűjteményt adott ki szülőfalujának népdalkincséből. A munka önmagában tiszteletet kelt az olvasóban a gyűjtő iránt. Van néhány oldal benne, amelyen rövid életrajzot közöl „informátorairól”. Portréi lírai rajzok a pilisi szlovákokról, köztük édesapjáról és édesanyjáról.

Egyértelműen meg kell állapítanunk, hogy a hazai szlovák próza nem éri el a költészet színvonalát. Nem véletlenül került kényes helyzetbe Sziklay László az első hazai szlovák prózai antológia, a Pramene (Források) bevezetőjének tudós szerzője, hazai egyetemes szlovákisztikánk nesztora. Kénytelen volt megállapítani, hogy hazai szlovák prózánk nem értékelhető sem a világirodalom, sem más közép-európai irodalmak mércéjével. Az antológia szerzőinek műveit kísérleti munkának nevezi, a műfaji, nyelvi színvonalat hullámnak tartja. Nem kevésbé kritikus a szlovákiai recenzens, Karol Tomiš sem. A legtöbb írást prózakísérletnek nevezi, és különösen a műfaji és szerkezetbeli hiányosságokat kifogásolja. Ennek ellenére helyesnek tartja az antológia kiadását, és eredményét a magyarországi szlovák próza lehetőségeinek megteremtésében summázza, jelezve, hogy hazai könyvkiadásunk a szlovákiai kiadók közreműködése nélkül nem tudna megbirkózni a nyelvi, stilisztikai problémákkal.

Pavel Kondač novellái nem könnyű olvasmányok a hazai szlovákság számára. A munkahelyi vezetők sajátos világának rajza túlságosan áttételes és egyben kidolgozatlan (Ale pán riaditel' – Ugyan igazgató úr). Prevrat (Fordulat) című tézisnovellájában a lakosságcsere problémakörének felvetésére is vállalkozott. Hazai szlovákjaink szövetkezetbe agitálásáról van szó, s az eredményt egy Hidas nevű Szlovákiából áttelepített magyar éri el, amikor szlovákul szól a belépni nem akaró gazdához. A sok pont, befejezetlen mondat, aminek továbbgondolása az olvasó gondja, jelzi a szerzői bizonytalanságot. Inkább novellába rosszul ágyazott újságcikkkel van dolgunk. Kár, hogy túlságosan oktatók ezek az írások. Első regénye, a Hrboľatá cestá (Rögös út). A munka első része a Horthy-korszak, a szlovák zsellérek végtelen nyomora és kiszolgáltatottsága, majd 1956 cselekménysora következik miközben sor kerül az ifjabb Paľo Gajdoš, azaz maga a szerző sorsának, szlovákságának elemzésére, végül a falu szövetkezetesítésével zárul a regény. Túl sokat akar mondani, ami rendkívüli egyenetlenségeket okoz és közben olyan esemény marad ki, ami meghatározó volt a hazai szlovákság életében: a lakosságcsere. A szerkezeti egyenetlenségből súlyos műfaji zavarok keletkeznek. Elbeszélés, detektívtörténet, kitűnő lélekrajzzal megkomponált regényrészlet, riport, esszé váltakozik, fölösleges, didaktikus betoldásokkal. Hasonlóan problematikus nyelvezete is. Értékei a hazai szlovákság nyelvében megőrzött archaizmusok, illetve a csak nálunk kialakult neologizmusok. Mindezek jó stílusesszék lehetnének bizonyos regényalakok illusztrálására, de a regény egészében nem alkalmazhatók.

Kondač olyan feladatra vállalkozott, ami a mai szlovák irodalomban is csak a kivételes képességű *Peter Jaroš*nak sikerült a Tisicročná včelában (Ezeréves méh) vagy a háború utáni két esztendő feldolgozó *Ladislav Ballek*nek a Pomocníkban (A segéd) és az Agátyban (Akácok).

Michal Hrivnák V prúde času (Az idő sodrában) című prózakötetét és másutt megjelent írásait is főként a kompozíciós egyenetlenségek jellemzik. Helyesen állapította meg Karel Tomiš, Karinthy Frigyes példájára hivatkozva, hogy a tréfa még nem humor. A satírikus hatás eléréséhez alaposan mérlegre kell tenni minden egyes kifejezőeszközt a szavaktól a szerkezeti elemekig.

Vannak még akik publikálnak kötetben is és a hetilap meg a kalendárium hasábjain. *Michal Bernula* prózai írásokat, *Havas Tibor* néhány sajtó versén, prózáján kívül műfordításokat, *Štefan Lami* néhány humoros történetet közölt (rendszeresen foglalkozik hazai szlovák népmesék gyűjtésével, kiadásával). *Ondrej Zoltai-Zwada* is sűrűn jelentkezik rövid prózával. A Pramene című kötetben szereplő *Bárkányi Zoltánt* hosszú újságírógyakorlata készítette fel arra, hogy széppróza írására is vállalkozzék. *Juraj Marik* az egykori Čibiansky kalendár írásaira emlékeztet, *Andrej Medvegy* a dokumentumnovella művelésére tett kísérletet, a legfiatalabb *Imrich Fušl* prózáján pedig minduntalan átüt költői látásmódja. Újabbán áttelepültek és újabb hazaiak is gyarapítják a hazai szlovák irodalmat, köztük a rendszeresen publikáló *Mária Fazekasová* és *Oldřich Kníchal*.

Nem véletlenül maradt utolsónak a legidősebb – nem értékrendileg – *Július Szabó* költészete. A Zem na obzore (Föld a láthatáron) című verseskötetének már a „fülszövegén” olvasható életrajzi adatok jelzik hazai szlovákságunk létének egyik meghatározó kérdését, a kapcsolatot az egyetemes szlováksággal és sorsának egybefonódását a szlovákiai magyarságával.

Szabó Gyula a lehetetlen megoldására tesz kísérletet. Két anyanyelvet vall magáénak: „*Mindhalálig megmarad az ifjúkorban elsajátított szeretet a nyelvek iránt. Ezért boldogok azok az emberek, akiknek több anyanyelvük van és jól megértik egymást. Bárha az én unokáim... akár hazánk többi gyermekei is több nyelven tudnának énekelni!*”

A hazai szlovákság problémája egy a sok közül. E maroknyi népesség minden szempontból boldog, felszabadult, nemzeti szempontból is felhőtlen léte visszaadná a reményt Közép-Európa valamennyi kisebbségi kérdésének megoldására. Hogy a tiszteletben tartott határok ne válasszák el többé az egy nyelven beszélőket és egy nemzeti kultúrából táplálkozókat, és az államok a humanizmus nagyvonalúságával ne az „amilyen kenyeret eszel, olyan nemzetiségű légy” gyakorlatát alkalmazzák. Hogy legalább szlovák–magyar vonatkozásban adjunk példát az egykori közös múlt összekötő erejének felhasználására mai gondjaink megoldásában, hogy legyen bátorságunk az „államnemzetek” szintjén is rendezni dolgainkat. Végére az emberek boldogulásáról, nyugalmaról van szó, amiért semmiféle fáradozás sem fölösleges. A magyarországi szlovák írók alkotásait is csak akkor olvassák majd nehézség nélkül, ha erre a rendezésre sor kerül. Ha – Milan Rúfus szavaival – nem kell félnünk többé a nemzet szótól, ha nem kell egyetlen nemzetnek sem védekeznie, hanem építheti önnön értékeit – a többi javára. Közben pedig ezrek és tízezrek nem kényszerülnek nemzetük, anyanyelvük, hazájuk elhagyására. (1984.)